

8.

І. С. Канзафарова

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін

МАЙНОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ

Особи, що перебувають у шлюбі, несуть відповідальність за зобов'язаннями, які в юридичній літературі поділяються на дві групи: 1) «внутрішні», які виникають в сім'ї (наприклад, аліментні зобов'язання перед другим із подружжя); 2) «зовнішні», які виникають перед третіми особами (на підставі договорів, в результаті завдання шкоди, внаслідок безпідставного збагачення).

Необхідність вирішення питання про відповідальність за зобов'язаннями може виникнути у разі: поділу майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності; звернення кредитором вимоги до подружжя у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням договірних зобов'язань, стороною яких є один із подружжя; завдання подружжям, їх дітьми, що не досягли повноліття, шкоди іншим особам тощо.

Відповідальність подружжя за зобов'язаннями носить майновий характер, тобто є майновою, хоча в юридичній літературі для її позначення використовуються терміни «матеріальна відповідальність подружжя» і «майнова відповідальність подружжя», а у ч. 2 ст. 18 Сімейного кодексу України (далі — СК України) як один із способів захисту сімейних прав вказується «відшкодування матеріальної та моральної шкоди» [1; 2]. На нашу думку, використання зазначених термінів як синонімів, з теоретичної точки зору, є некоректним, оскільки поняття «матеріальна відповідальність» є категорією трудового права, а для цивільного та сімейного права традиційним є поняття «майнова відповідальність».

Згідно з чинним законодавством України майнова відповідальність подружжя за зобов'язаннями залежить від мети, заради досягнення якої суб'єкти вступають у зобов'язання, моменту виникнення останніх та призначення отриманих коштів. Якщо зобов'язання одного з подружжя виникло до укладення шлюбу або хоча і під час перебування у шлюбі, але лише з метою задоволення власних інтересів або покриття витрат, пов'язаних з утриманням чи поліпшенням належного йому майна, ця особа відповідає за таким зобов'язанням лише в межах належного їй майна.

Зазначене правило пов'язане з існуванням двох правових режимів власності осіб, які перебувають у шлюбі, — спільної сумісної власності подружжя та особистої приватної власності кожного з подружжя.

Крім того, існують зобов'язання, які безпосередньо пов'язані з особою боржника (наприклад, зобов'язання із сплати аліментів на утримання дітей від попереднього шлюбу, зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю або майну інших осіб), тому другий з подружжя не відповідає за ними ані належним йому на праві особистої приватної власності майном, ані в межах його частки у спільному майні подружжя.

Спільними боргами подружжя є: борги за договорами, які були укладені обома з подружжя і за якими вони прийняли на себе зобов'язання; борги за договорами, які були укладені одним із подружжя в інтересах сім'ї, якщо кошти, одержані за такими договорами, використані на потреби сім'ї; борги за зобов'язаннями, що виникли внаслідок спільного завдання шкоди іншим особам; борги за зобов'язаннями подружжя з відшкодування шкоди, завданої їх дітьми, які не досягли повноліття; борги, що виникли через безпідставне набуття або збереження обома з подружжя майна за рахунок іншої особи.

Вирішуючи питання про спільні борги подружжя, необхідно враховувати, що майно фізичної особи-підприємця, яке нею придбане й використовується в її підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку, слід розглядати як її особисту приватну власність відповідно до ст. 57 СК України, а не як об'єкт спільної сумісної власності подружжя, який підпадає під регулювання ст.ст. 60, 61 зазначеного Кодексу.

Згідно із ст. 64 СК України дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. У даному випадку вони несуть один перед одним відповідальність за договірними зобов'язаннями як окремі суб'єкти права. При цьому договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя може бути укладений без виділу цієї частки.

Відповідно до ч. 3 ст. 60 СК України, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, вигреш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. При цьому цивільні права та обов'язки за даним договором виникають саме у сім'ї, хоча сім'я не є суб'єктом права, а безпосередніми учасниками майнових відносин виступають окремі члени сім'ї, тобто особи, які входять до складу сім'ї.

Згідно із ст. 73 СК України (яка містить правила щодо накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя) за зобов'язаннями одного з подружжя стягнення може бути накладено лише на його особисте майно і на частку у праві спільної сумісної власності подружжя, яка виділена йому в натурі.

Стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, якщо судом встановлено, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і те, що було одержане за договором, використано на її потреби.

При відшкодуванні шкоди, завданої злочином одного з подружжя, стягнення може бути накладено на майно, набуте за час шлюбу, якщо рішенням суду встановлено, що це майно було придбане за кошти, здобуті злочинним шляхом.

Згідно з ч. 1 ст. 68 СК України розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу. Водночас, згідно із ст. 65 СК України, договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Це означає, що дружина та чоловік, у разі укладення такого договору, мають рівні права та

обов'язки щодо зазначеного майна і не звільняються від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань щодо такого майна навіть тоді, коли шлюб було розірвано. При цьому розпорядження вказаним майном після розірвання шлюбу здійснюється колишнім подружжям виключно за взаємною згодою, відповідно до положень Цивільного кодексу України, оскільки у таких випадках презумпція згоди одного з подружжя на укладення другим договорів з розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності подружжя, вже не діє.

В юридичній літературі звертається увага на випадки відповідальності за договором, укладеним одним із подружжя без згоди другого з них, в інтересах сім'ї, якщо кошти, одержані в результаті укладення такого договору, було використано на потреби сім'ї. Зокрема, зазначається, що у даному випадку наявний спільний борг подружжя, оскільки: 1) у того з них, хто не є стороною договору, укладеного другим із подружжя, виникає право спільної власності на майно, одержане за цим договором (відповідно виникає й обов'язок нести обтяження, пов'язані з набутиим майном); 2) у разі укладення договору одним із подружжя має місце презумпція (передбачуваність) згоди другого з подружжя, спростування якої можливе лише шляхом звернення останнього до суду за визнанням договору недійсним, у протилежному разі — права й обов'язки за таким договором поширюються на обох із подружжя [2]. Такої правової позиції дотримуються і суди України [3; 4].

Література

1. Сімейне право України [Текст] : підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — С. 47–71, 102–129.
2. Сімейний кодекс України [Текст] : науково-практ. коментар / С. Я. Фурса [та ін.] ; за заг. ред. С. Я. Фурси ; Центр правових досліджень Фурси. — К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2008. — 1247 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» [Електронний

ресурсе] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>. — Назва з екрана.

4. Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України, за II півріччя 2013 р., від 01.02.2014 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/p0001700-14>. — Назва з екрана.